

Hat napon át, július 9-től 14-ig, ülésezett Moszkvában a leszerelési és béke-világkongresszus. En ezt az időt Franciaországban töltöttem s talán mert közben több repülő-utat is tettem, nem egyszer felvillant előttem a szovjet főváros óriási repülőterének képe, azé a repülőtéré, ahol négy évvel ezelőtt magam is leszálltam s ahová most a kongresszusra 121 országból 2469 küldött érkezett. Javarészt marxista meggyőződésű emberek, de nagy számban más világnézetű vagy életszemléletű emberek, köztük katolikus és egyéb hitvallású egyházi személyek is. S amit így a moszkvai repülőtér tükrözhetett, ugyanazt a tudatot és érzést keltette bennem a párizsi Orly technikai csodákban bővelkedő, gigászi méretű repülőtere is, szinte percenként érkező és a világ minden tájára induló gépeknek rajával. Azt nevezetesen, hogy rohamlépésekben haladunk előbbre Terra bolygónk egységesülése felé, s hogy ez a tény nyomja rá mindinkább bélyegét az összes nemzetközi problémákra is.

Ma már egy nép s egyetlen kormány sem hunyhat szemet ama valóság előtt, hogy az ipari forradalom kiterjesztette hatását a föld egész felszínére, az emberiség egyetemére. Fel kell ismernünk, hogy mostantól kezdve a történet lényege nem falánk birodalmak összekovácsolása expanzió útján, hanem egy általánosan alkalmazható technikai szisztéma kiépítése, ami magával hozza földünk visszafordíthatatlan egységesülését, tudományos műszóval: planetarizációját. Olyan fejlődés ez, amely már nem fér bele s nem símul hozzá a nemzeti állam túl szűk kereteihez; nagy tereket igényel, amelyek föderatív kötelekkel fokozatosan fonódnak egybe. S természetes, hogy a külpolitikai koncepcióknak és a nemzetközi intézményeknek is igazodniok kell ezekhez a technikai szükségességekhez, amelyeknek nyomása az emberiséget egyetlen szolidáris szervezet irányában hajtja.

A népek két hatalmas tömbje alakult ki eddig, egyfelől a szocializmus, másfelől a kapitalizmus elvei alapján. Vannak, akik egy harmadik tömbből is beszélnek, amelybe Ázsia és Afrika újonnan felszabadult népeit sorolják,

mondván, hogy ezek a népek, miután a társadalmi-gazdasági fejlődésben elmaradtak, a maguk külön útját próbálják megtalálni. Nem vitás azonban, hogy ami az egységesülés reálisan elképzelhető további folyamatát gátolja és nehezíti, végső soron a két nagy tömb és rendszer ellentéteiben rejlik.

*

Az államközi ellentétek időleges megszüntetésének utolsó eszköze mindezt ideig a fegyveres mérkőzés, a háború volt. Világos azonban, hogy ma, amikor birtokában vagyunk az atomerőnek, nemcsak a magasabb rendű emberiség, de az elemi józanság és a merő önérdék nevében is tiltakoznunk kell még a háború gondolata ellen is. Amire hagyatkoztunk, amitől a vitás kérdések megoldását s a világ további egységesülését várhatjuk, egyedül a különböző társadalmi-gazdasági rendszerek békés egymásmellett élése, amit — marandó érdemként — a szocializmus hirdetett meg először és képvisel azóta is lankadatlanul.

A békés egymásmellett élés szükségességének felismerése és átérzése határozta meg a moszkvai kongresszus tanácskozásait és diktálta azokat a kívánalmakat, amelyeket a záró nyilatkozat, az „üzenet a világ népeihez”, megnevez. „Szilárdan hisszük — úgy mond —, hogy a leszerelés nemcsak parancsolóan szükséges, hanem lehetséges is... Minden leszerelési tervben ki lehet mutatni gyenge pontokat, de az a véleményünk, hogy jobb megegyezni egy mindenki számára elfogadható kompromisszumban, mint folytatni a fegyverkezési versenyt... A leszerelést nem lehet kizárólag a katonai szakértőkre és a diplomatákra bízni. Csak minden ország népének erőfeszítése kényszerítheti az államférfiakat arra, hogy megoldásra jussanak... Szilárdan ellenzünk minden kísérletet atombombákkal és hasonló szerkezetekkel... Komoly felhívással fordulunk valamennyi atomhatalom kormányához, haladéktalanul állapodjanak meg a nukleáris fegyverkísérletek megszüntetésében, és kössenek egyezményt, melyben mindörökre tiltják az összes atombombakísérleteket... A béke híveinek ne-

mes feladatuk, hogy példát mutassanak a jobb megértés megteremtésével és a bizalmatlanság eloszlatásával... Mindenféle passzivitás árt a béke ügyének. Rajtunk múlik, hogy felvirradjon a nap, amikor az emberiség megszabadul a nukleáris halál rémétől.”

Ha csak kissé is átelmélkedjük a moszkvai tanácskozások anyagát és ezt az „üzenetet”, lehetetlen, hogy meg ne kapjon minket az a mély valóság-érzék, amely nem „a” béke, mint szociológiai ideál-típus szorgalmazásában, hanem „egy”, a mai konkrét körülmények között elérhető béke ki-munkálásában látja és jelöli meg a kivezető utat, egy olyan nyugalmi állapot megteremtésében, amely a maga relatív volta mellett is megadja az emberiségnek a közvetlen fellélegzés lehetőségét, s ugyanakkor időt enged az összeütközési okok folyamatos kiküszöbölésére és a nemzetközi apparátus további tökéletesítésére. Vég-tére is minden politikai bölcsesség elengedhetetlen kelléke, hogy — Raymond Aron kifejezésével élve — a „constellation présente”, a körülmények jelenlegi találkozásának vizsgálásából induljunk ki.

*

Ha pedig erről van szó, hadd hívjam fel a figyelmet Charles Flory fejtegetéseire. Flory 15 éven át állt a francia katolikusok évenként tartott „szociális hetének” rendezőbizottsága élén, kitűnő történész és társadalomfilozófus. Könyvének, amelyhez Párizsban jutottam hozzá, *Le catholicisme social devant la crise de civilisation* (A szociális katolicizmus a civilizációs válság előtt) a címe. Egyik fejezete a planetarizáció és a nemzetközi versengések problémájával foglalkozik. Vannak benne állásfoglalások, amelyek nem mindenben fedik az enyémetek, megállapításai és meg-látásai azonban így is fölöttébb jó-lésők, mert amellelt, hogy hasznosítható érveket nyújtanak a békés koeg-zisztencia nyugati híveinek, a mi katolikus magatartásunkat ebben a vonatkozásban is messzemenően igazol-ják.

Amit Flory mindenekelelt megfontolásra ajánl, az a tény, hogy a prole-tárforradalom — rációfolva az ellentétes jóslásokra — teljes sikerrel járt Oroszországbán. A szovjet vezeték

nemcsak be tudta hozni a szörnyű gazdasági elmaradottságot, de olyan termelési rendet és felszerelést léte-sített, „amely egyenértékű vagy ma-gasabb a leghaladottabb országoké-nál”. Nem kétséges — írja Flory —, hogy Nyugatot rámutatnak mozzana-tokra, amelyeket a kommunizmus tá-voli célkitűzései ellenére a maguk közvetlen valóságában hajlandók a személyiségi jogok sérelmének tekin-teni, s a hívó emberek visszariadnak még a szovjet rendszer aktív ateizmu-sától is, „a sikert azonban az anyagi teljesítmények síkján senki sem ve-heti tagadásba”. Flory azonban nem is éri be ezzel az utóbbi általánossággal, hanem részletezi is: „A haladás üte-me fölülmúlja a kapitalista normát, s olyan beruházások történnek, amelyek egy napon biztosítani fogják az egyen-lőséget, ha ugyan nem a felsőbbiséget az életszínvonalban... S nem lehetet-len, hogy a szocializmus a kapitaliz-musnál hatásosabb eszköznek bizo-nyul arra, hogy felszínre emelje a föld ama területeinek értékeit, ahol a föld-rajzi feltételek vagy a lakosság elég-telen neveltsége nem kedveznek az egyéni kezdeményezésnek.”

Fentiekből vonja le Flory ezt a nyil-vánvalóan helytálló következtetését: „A mi félelmünk a szovjet rendszer-től így kevésbé egy katonai támadás fenyegetéséből ered, mint annakidején Németország esetében, hanem egy al-sóbbrendűségi komplexusból, tekin-tettel a megoldásra váró problémák bőségére és szövevényes voltára”. Amire szükség van tehát, Flory sze-rint is a béke megőrzése, vagyis az őszintén elfogadott és becsületesen ápol-t koegzisztencia, mert egyedül az idő múlásától várható, hogy csökken-jenek a két tömb között a gazdasági és szociális ellentétek, amelyek a je-len nehézségek forrásai. S ami eze-ket a nehézségeket illeti — hangoz-tatja Flory — „én nem vagyok haj-landó elismerni, hogy az összes ne-hézségek csakis a másik oldalról szá-rmaznak, s hogy részben nem tőlünk is függ a hideg háború megfékezése”.

Bizonyos, hogy a békés koegziszten-cia — amelynek megszilárdítása oká-ból meg kellene végre egyezni a má-sodik világháború teljes felszámolá-sában, vagyis a berlini kérdésben, ren-dezni kellene a nukleáris fegyverek és kísérletek ügyét, s hozzáfogni az általános leszereléshez — olyan óriási

termelő erőket szabadítana fel, amelyek egyszeriben észrevehetően megjavítanák az egész emberiség élet-színvonalát. S Flory meg van győződve arról, hogy ennek a koegzisztenciának annál kevésbé lehet komoly akadálya, mert ahogyan ő megítéli, „gazdasági és szociális síkon az ellentétek a két tömb között nem abszolút módon kibékíthetetlenek, mihelyt az ideológiai deklarációkat a valóság konkrét vizsgálata váltja föl”.

S nem hinném, hogy a marxista kritika, vagy legalábbis a szocializmus gyakorlati politikája súlyosan kivetni valót találna a dolgoknak abban a szemléletében, amelyet a katolikus Flory vall magáénak: „Az összehasonlítás a két zóna életföltételei között mind kevésbé veszélyes, és ez egyre szükségtelenebbé teszi a ‚vasfüggöny‘ merevségét. Másfelől ki merné állítani, hogy a kapitalizmus átalakulása nem folyik még az USA-ban is? A modern gazdaság követelte termelési eszközök előállítására és kezelésére — gondoljunk csak a Tennessee völgyére — mindenütt túlhaladja a magánkezdeményezés lehetőségeit. Az állam ma már mindenütt és mind jobban beavatkozik. Így egyik tömb sem integrálisan szocialista, vagy integrálisan kapitalista.” Éppen ezért Flory nem lát semmi képtelenséget abban, hogy a reális adottságokra támaszkodó kereskedelmi árucserre kifejlesztése elősegítse a lelkek megbékülését. S ebben az esetben az sem reménytelen várakozás, hogy az ideológiai vitákban háttérbe szoruljanak a propaganda-célzatok, s a különböző rendszerek végül is megnyugodjanak abban, hogy mindegyik nép — egyet-értve az emberi személy tiszteletében — a saját földrajzi feltételeihez alkalmazkodva és a saját temperamentuma szerint keresse boldogulását akár a szabad vállalkozás, akár a közösségi termelés, akár a kettőnek valamilyen kompromisszuma alapján.

Minden ilyen elképzelés és törekvés azonban — fűzi hozzá Flory — feltételezi, hogy legyenek emberek minden téren és minden nép körében, akik ellenállnak a háborús szenvedélyeknek és az uszítók mérgezésének. „S vajon nekünk, keresztényeknek, nem kötelességünk-e, hogy minde-
*
nütt példát adjunk erre?”

Magától értetődik, hogy Florynak erre a kérdésére csak föltétlen „igen-nel” válaszolhatunk. Ahogyan *Hamvas* Endre, a magyar katolikus egyház jelenleg legfőbb képviselője is cselekedte a moszkvai kongresszuson, amikor kijelentette: „A római katolikus egyház püspöke vagyok. Mint ilyen, ál-lásomnál fogva szolgálója vagyok a békének.”

Mindjárt fölmerül azonban a kérdés: mit tehetünk mi, magyar katolikusok, a béke érdekében? Talán fö-lőleges is mondanom, hogy odazárkózunk mindazokhoz az állampolgárhonfitársainkhoz, akik nemcsak áhítják, de cselekvő megmozdulásokkal és az országépítő és erősítő munka végzésével is hathatósan elősegítik a belső és a külső béke fenntartását. Mint katolikusoknak azonban szoros feladatunk, hogy különös módon is kivegyűnk részünket a koegzisztenciára irányuló morális erőfeszítésekből.

A szociológia kezdettől fogva kutatta a háború problematikáját. *Comte*, az új tudományág hivatalos megalapítója, például *Saint-Simon* eszméjét felelevenítve azt a meggyő-ződését fejezte ki, hogy az iparosodás előhaladásával és a „harmadik rend”, a polgárság felülkerekedésével a háború elavult szakaszává válik az emberiség fejlődésének. Vele szemben *Marx* a proletariátus általános uralomra jutásában jelölte meg a végleges béke bekövetkezését. Az újab-bak közül *Josué de Castro* azon a né-zeten volt, hogy a háború eltűnik, mi-helyt megszűnik a földön az éhezés; meg kell tehát szervezni a népek táp-lálását, értelmesen elosztva az élel-miszerek készletét. *Gaston Bouthoul* a születések szabályozását és a mun-kakereső vándorlások irányítását te-kinti csúcsp problémának, mert szerin-t a demográfiai egyensúlytalanságok és a velük járó gazdasági válságok okozzák a háborút.

Mind ezek az elemzések, amelyek közül csak a főbbeket említettem, egyenként és összesen sok igazságot tartalmaznak, szerintem azonban nem lehet és nem szabad megfeledkeznünk magáról az emberről, az ember lelki-szellemi-fizikai összetettségéről. *René Goussset* írta még az első világháború után *Bilan de l'histoire* (A történet mérlege) című könyvében, de bizvást még inkább elmondhatnók mi, akik átéljük a második világháború és a

nácizmus szörnyűségeit: „Az embernek ezentúl nincs illúziója a vadállat felől, amely benne aluszik. A háború, amely most véget ért, ráébreszthette az emberiséget eredetének szerénységére: íme egy pont, ahol az evolúcionista elméletek nagyon szorosan csatlakoznak az eredeti bűn dogmájához.” Igenis, dúlnak szenvedélyek az emberben — s ebből a szempontból különösen veszélyes az ifjúság, ha unatkozni engedik —, amelyek a társadalmi életben még nehezebben is védhetők ki, mint az egyéni életben, mert hiszen ott már a kollektív pszichológia területén mozgunk.

Am éppen mert számításba lehet és kell is vennünk magát az embert, éppen ezért nem tekinthetjük valami „fatális” csapásnak a háborút, éppen ezért lehet és kell is tudatosítanunk a széles néptömegekben azt az igazságot, hogy tőlünk is függ annak elhárítása. És csak bátoríthat minket ebben az az örvendetes jelenség, amelyet Hamvas Endre püspök nyomatékosan kiemelt, az nevezetesen, hogy a népek ma már nem tétlenül ábrándoznak a békéről, hanem elszántan egyesülnek a háború megakadályozására. S ugyancsak ő mondotta: „A nehézségek nem arra szolgálnak, hogy visszariasszanak, hanem inkább, hogy legyőzessenek.”

Bizonyosra vehetjük azonban, hogy a szembenézés és a szembeszállás a háborús veszélyekkel mindig azoknak az embereknek számán és cselekvőkészségén fog múlni, akik megelőzőleg urrá tudtak lenni a káros és rontó szenvedélyeken. S íme, itt a tere a morális akciónak, s ebben nyílik nagy

feladata és fontossága a keresztény szellemiségnek és katolikus egyházunk erkölcsformáló tevékenységének a földkerekség valamennyi országában.

*

Hamvas Endre püspök Moszkvából való visszaérkezése után tett hírlapi nyilatkozatában a „mély emberi élmény hangján” szöveg „annak a szolidaritásnak számtalan megnyilvánulásáról”, amellyel alkalma volt találkozni. „Örömmel tapasztaltam, mily közel jutottak egymáshoz az emberek — jelentette ki többek között. — S meggyőződésem, hogy a nagy fontosságú tanácskozás nem suhan el nyomtalanul az emberiség lelkiismerete fölött. Olyan hangulatot, olyan ébresztő gondolatokat áraszt messi világrésekben is, amely új hullámokat ver a népek lelkében, szívében.”

Ennek a szolidaritásnak szempontjából nagyon érdekes lenne összevetnünk a katolikus Charles Flory fejtegetéseit és az atheista Jean-Paul Sartre moszkvai kongresszusi beszédét, amelyet teljes egészében közzétett az *Élet és Irodalom*. Az előadottaknak mintegy befejezéseként azonban csupán ezt az egyetlen részt idézem Sartre beszédéből: „A hideg háború kevés ember halálát okozta, de befagyasztotta az egyetemes művelődést. Ha azonban most végre-valahára egyesülnének a kultúra emberei, meg vagyok győződve, hogy hamarosan elérkeznénk az olvadáshoz. És ez az új erő már pusztá létezésénél fogva is, de mélységes érdekeitől vezetve is, mindenképpen hatalmas segítséget nyújtana a béke fenntartásához.”